

SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASİ İSTİKRARIN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ

Yrd.Doç.Dr. Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU()*

GİRİŞ

Mevcut seçim sistemimizle aşamadığımız bir yönetilemez demokrasi sorunu yaşıyoruz. Bu sorunla bağlantılı, ancak daha derin ve daha önemli bir başka sorunumuz da siyasal istikrarsızlıktır. Anayasal sistemimiz taşıdığı kurum, kural ve ilkeler ekseninde; anayasal kurumlarımız uygulamaları ve bu uygulamaların temelinde bulunması gereken meşruiyet ekseninde her platformda ve sürekli eleştirel tartışmaların konusu yapılıyor. Böyle bir ortamda seçim sistemlerinin siyasal istikrarın oluşmasındaki rolünü irdelemek, olabildiğince daraltılmış bir açıdan sorunu kavramaya ve sadece seçim sistemi tercihten hareketle istikrar arayışına çözüm üretmeye kalkmak gibi hata yapma riski fazla ve zor bir denemeye girişmektir.

Konuyu "Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü" olarak belirlemiş olmamız, siyasal istikrar ile seçim sistemi arasında doğrudan bir ilişki kurduğumuz anlamına gelmemelidir. Bir ülkede siyasal istikrarın ekonomi, siyasal faaliyet, siyasal aktörler, siyaseti çeşitli şekillerde doğrudan veya dolaylı etkileyen hukuk sistemi ve yargı gibi çok boyutlu ilişkiler ağında biçimlendiği ve bunlar arasında kurulması zorunlu bir dengeyi amaçladığını; ayrıca tüm bu ilişkiler ve yaratılması hedeflenen dengenin demokrasi içinde gerçekleşmesi şartını düşündüğümüzde, siyasal istikrar sorununu seçim sistemleri konusunda yapacağımız bir tartışmaya indirgemek, sorunu tek boyutuyla kavramak ve çözümüne ilişkin çabaları peşinen sonuçsuz kılmak demektir. Bu çalışmada siyasal istikrarın, bu sorunla ancak dolaylı ilişkilendirebileceğimiz "seçim sistemleri tercihi" boyutuna ilişkin bir değerlendirme ile konu sınırlanmıştır.

Seçim ve siyasal parti sistemleri, anayasa ile birlikte demokratik işleyişin üç temel ayağını oluşturmaktadır. Siyasal sistemdeki düzenlemelerin de bir bütünlük içerisinde ele alınması gereklidir. Siyasal partiler, seçim sistemi ve hükümet sistemi tartışmaları siyasal istikrar sorununa çözüm ararken birlikte ve içiçe düşünülmesi gereken

* D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi.

alanlar iken, genellikle istikrar, seçim sistemi arayışına bağlanmaktadır. Oysa demokratik yaşamın ve siyasal katılımın tümel öğeleri olan, Anayasamızın da "demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları" olarak tanımladığı siyasi partiler, büyük önem taşıyan işlevleri nedeniyle siyasal sistemin işleyişini doğrudan etkilemektedirler. Bu nedenle, siyasal istikrarın sağlanması sorunu salt seçim sistemi tartışmalarına hapsedilmemeli, yönetimde istikrarı sağlayacak uygun bir seçim sistemi tercihinin demokratik yapılanış ve katılım unsurlarını taşıyan siyasi partilerin varolduğu bir siyasal ortamda başarılı sonuç vereceği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Tercih edilecek bir seçim sistemi siyasi partilerin, buna bağlı olarak oluşacak hükümetlerin yapısında muhakkak bir değişiklik gerçekleştirecektir; ama tek başına değişiklik, istikrarın sebebi ve koşulu olamaz. İstikrar hangi seçim sistemiyle olursa olsun parlamentoya taşınan siyasi partilerin demokrasi, siyasal kültür ve görev ahlaki çerçevesinde faaliyette bulunma ve yine bu çerçevede hükümet etme tarzı ve yöntemine bağlı olarak gerçekleşecek veya gerçekleşemeyecek bir unsurdur.

I- SİYASAL İSTIKRAR NEDİR - NE DEĞİLDİR?

Siyasal istikrar siyasetin amacıdır. Bu tanımlanması olağanüstü güç kavram için 1970'lerin ilk yıllarında "siyasal bilim araştırmalarındaki diğer soyut kavramlar derecesinde kaypak" nitelemesi yapılmıştır¹. Farklı açılardan farklı tanımlar verilmesine karşın, siyasal istikrar kavramına belli başlı iki unsur egemendir: Düzen ve süreklilik. Birincisi siyasal sistemin şiddetten, kaba kuvvetten, zorlamadan ve yıkıcılıktan nispeten uzak olması demektir. İkincisi ise istikrarı, siyasal sistemin temel unsurlarının pek değişmemesiyle, siyasal süreçte kesintilerin olmamasıyla, toplumda siyasal sistemi temelden değiştirmek isteyen önemli sosyal güçlerin ve siyasal hareketlerin bulunmamasıyla özdeşleştirir. İstikrar bir bakıma meşruluğa benzer, çünkü onun da yokluğunu fark etmek varlığını fark etmekten çok daha kolaydır. İstikrar, bir ülkenin yaşadığı ve karşı karşıya olduğu sorunları aşması için ihtiyaç duyduğu bir siyasi irade ve toplumsal niyet için zorunludur.

¹ Bkz. Leon HURWITZ; "Contemporary Approaches to Political Stability.", Comparative Politics, s. 449-463'ten AKTARAN; HUNTINGTON-DOMINGUEZ; Siyasal Gelişme, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Siyasi İlimler Derneği Yay., Ankara 1985, s. 9.

İstikrar üzerindeki gözlemsel araştırmalar genellikle istikrarı istikrarsızlık göstergeleriyle ölçmüşlerdir. Siyasal şiddetten kaynaklanan ölümlerin, hükümet darbelerinin, gruplararası şiddetin, ayaklanmaların düşük düzeyde oluşu istikrarın kanıtı sayılmıştır. Siyasal kurumların ve siyasal aktörlerin sık sık değişmemesi de istikrarın bir belirtisi olarak kabul edilmiştir². Ancak istikrar, mutlaka bir siyasal sistemin hiçbir unsurunun değişmemesi anlamına gelmez. İstikrar, temel siyasal değerler, kültür ve siyasetin kurumsal veya anayasal yapısı gibi siyasal sistemin özünde bulunan ana unsurlarda görece bir sürekliliği ve değişmezliği ifade eder. Siyasal istikrar kavramına yükleyebileceğimiz her anlam, kültürde ve anayasada sürekliliği içerir; ancak bu istikrar anlayışı aynı zamanda siyasete katılımı, liderlikte ve hükümet politikalarında aşama aşama gerçekleşmesi mümkün değişmelerle pekala bağdaşabilir³. Gerçekten eğer siyasal sistemin sosyo-ekonomik ortamı değişme halinde ise, temel değerlerin korunması ve sürekliliğini sağlayabilmek için katılımı ve politikalarda değişiklikler yapılması zorunlu olabilir. Bir siyasal sistem istikrarlı olabilmek için siyasete katılan kişileri uygulanan politikaları ve liderleri düzenli biçimde değiştirecek meşru yollar bulmak zorundadır. İstikrar, siyasal örgütlerin ve yöntemlerin kurumsallaşmasını gerektirir. İstikrarın derecesi de siyasete katılmak isteyen grup ve bireylerin bu katılımları için siyasal kurumların sağladığı olanakların ölçüsüne bağlıdır. Günümüzde anayasal sistemler siyasal istikrarı sağlamak konusunda düzenleyici mekanizmalar içermektedirler. Siyasi partiler yoluyla iktidar yarışının yapıldığı 20. Yüzyılda partiler, hukuki ve siyasi işlevleri ile siyasal süreci biçimleyen en temel faktör haline gelmiştir. Siyaset bilimcileri Yirminci Yüzyılın ilk yarısından bu yana tüm siyasal sistem analizlerinin odağına siyasi partileri koymaktadırlar, çünkü omletin yumurtasız yapılamayacağı gibi, bu Yüzyılın başından itibaren siyasi partilerden bağımsız bir siyaset tasarlamak da mümkün değildir. Kısaca günümüzün anayasal sistemlerini ve bu sistemleri içinde gerçekleşen istikrar sorunlarını, bu arada seçim sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmesi hedeflenen yönetim istikrarını siyasal partiler ekseninde araştırıp yorumlamak zorundayız. Fakat ait oldukları sosyal sistem içine yerleştirmedikçe ne siyasi partileri, ne diğer siyasi kurumları ne de meydana getirdikleri siyasi rejimi anlamak mümkün olabilir. Ancak sistemin işleyişinin siyasi ve hukuki faktörlerin özgün bileşimi sonucu olduğu da gözden kaçırılmamalı, seçim sistemi

² HUNTINGTON-DOMINGUEZ; age, s.9.

³ Bkz. Samuel HUNTINGTON;The Change to Change : Modernization, Development and Politics."Comparative Politics, 1971, s. 283-322.

yanında partilerin işlevi ve yapısını belirleyen siyasal, toplumsal ve hukuksal etkenler de dikkate alınmalıdır.

II. İSTİKRAR SAĞLAYICI FAKTÖR OLARAK SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

1. GENEL OLARAK SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMİ

Demokratik rejimlerde yönetenler yetkilerini seçimler yoluyla halktan alırlar. Bu nedenle seçimler ve seçim sistemleri demokrasilerde rejimin ve yönetenlerin meşruiyet temelidir. Temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik bir usul olarak tanımlanan⁴ seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki parlamentoda bir çoğunluğun oluşturularak ülkeyi yönetecek olan hükümetin belirlenmesidir ki, seçimlerin bu işlevi seçim hukukunda "istikrar ilkesi" diye anılmaktadır⁵. Seçimlerin ikinci işlevi ise toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoya yansımalarını sağlamaktır. Halkın çoğulcu biçimde katılımını sağlayan bu ilke de "adil temsil" ya da "demokratik temsil" ilkesi olarak adlandırılır. Seçimler karmaşık bir işlemler bütününden oluşurlar. Bu bütünün içinde yer alan ve oy vermenin evrensel demokratik ilkelerine ve çeşitli temsil organlarına aday olmaya ilişkin kurallar, ya da seçimlerin dürüst yapılmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler, dar anlamda seçim sistemlerinin öğelerinden sayılmazlar. Seçim sistemi denildiği zaman esas olarak seçimlerde kullanılan oyların temsili organlara yansımalarıyla ilgili olan ve ülkelere göre büyük farklılıklar gösteren kurallar anlaşılır. Başka bir deyişle seçimlerin tek dereceli olup olmadığı, seçim çevrelerinin ve bu çevrelerden seçilecek temsilci sayılarının nasıl saptandığı, ülke ve seçim çevresi düzeyindeki barajlar, oyların başka adaylara aktarılıp aktarılamayacağına ilişkin kurallar ve geçerli oyların değerlendirilmesinde kullanılan matematiksel yöntemler seçim sistemlerinin niteliği ve birbirlerinden ayrılmasının temel unsurları olarak önem taşırlar. Bu unsurlar açısından bakıldığında sonsuz sayıda seçim sisteminden sözedilebilir. Gerçekte serbest seçimlerin yaygınlaşmasından bu yana uygulanmış ve halen uygulanmakta olan pek çok seçim sistemi türü vardır. Her seçim

⁴ Erdoğan TEZİÇ; Anayasa Hukuku, s. 274.

⁵ Bkz. Hikmet Sami TÜRK; "Nasıl Bir Seçim Sistemi", Türk Hukukçular Demeği Yayını -3, İstanbul 1994, s. 9., Necmi YÜZBAŞIOĞLU; "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi", İÜHF Mecmuası, 1995-1996, Cilt: LV, Sayı: 1-2, s. 103-150.

sistemi şu ya da bu ölçüde bir siyasal akım ya da parti /partiler lehine ya da aleyhine bir etki doğuracak, dolayısıyla da bir ülkede şu ya da bu seçim sisteminin yeğlenmesi ulaşılmak istenen siyasal amaçlarla yakından ilgili olacaktır. Her siyasal parti kendisinin siyasal iktidarın oluşumuna etkisini artırıcı, ve bir diğerinin etkisini azaltıcı bir seçim sistemini savunacak ve zaman içinde siyasal güç dengesinde ortaya çıkabilecek değişikliklere bağlı olarak tamamen farklı talepler ileri sürebilecektir. Bu nedenle örneğin küçük iken daha adil seçim sistemlerini savunan bir partinin, çoğunluk partisi durumuna geldiği zaman küçük partilerin temsili organlara girmesini engelleyecek seçim sistemlerini savunması hiç de şaşırtıcı değildir. Öyleyse bir ülkede yeni bir seçim sistemi önerisi ortaya atıldığında ilk soru, bu önerinin hangi siyasal parti ya da partilere yarar sağlayacağı olacak, seçim sisteminin "iyi", "kötü" ya da "ülkenin gereksinimlerine uygun" olup olmadığı, ister istemez bu soruya verilecek yanıtla bağlı kalacaktır⁶. Bir kez seçim düzenlemesi yapıldı mı, bundan yararlananların yerleşik çıkarlarını koruma ve oyunu bildikleri kurallara göre oynamaya devam etmek için gösterdikleri büyük çaba, pek çok ülkede yeni seçim sistemi arayışlarının da önünü tıkamaktadır.

2. SEÇİM SİSTEMLERİNİN YÖNETİMDE İSTİKRARA ETKİSİ

İstikrar kavramının taşıdığı anlam ve istikrarın varolabilme koşulları, seçimlerin amacı ve işlevi ile ilgili bu açıklamalardan sonra bir ayırma yapmak durumundayız. Bir seçim sisteminin sağlayacağı umulan siyasi istikrar dar anlamda hükümet istikrarıdır ve istikrar kavramının sadece hükümet etmede süreklilik boyutunu yansıtır. Genellikle yasama yürütme ilişkilerinin aldığı biçimler ve bu ilişkilerin seyir süreci sistemi istikrarlı ya da istikrarsız olarak nitelirmede başlıca ölçüt olmaktadır. Hiçbir siyasi partinin yeterli çoğunluğu elde edemediği bir parlamenter sistem modelinde yasama-yürütme ilişkileri partiler-arası modele göre şekillenmekte ve tutarsız koalisyonların varlığı durumunda bu yapılanma siyasi istikrarsızlık getirmektedir⁷.

Çeşitli müdahalelerden uzak olarak, iki seçim dönemi arasında kendisine verilen iktidar yetkisini, arkasındaki sağlam bir oy desteğiyle kullanacak bir hükümetin istikrarlı bir demokrasinin gerekli koşullarını

⁶ Fuat ALESKEROV-Hasan ERSEL-Yavuz SABUNCU; Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 215-216.

⁷ Bakır ÇAĞLAR; Anayasa Bilimi-Bir Çalışma Taslağı, BFS Yay., İstanbul 1989, s. 268 vd..

yaratacağı öngörülür. Soruna yöneten veya yönetemeyen demokrasiler açısından yaklaşanlara göre, hükümet istikrarsızlığı yönetemeyen demokrasinin sorunudur. Bu tip demokrasiler popülist politikaları besler ve bu zaaf, tekil ve özel çıkarların kamu çıkarını bastırmasına neden olur. Önerilen ise ya başkanlık sistemi ya da disiplinli büyük partilerdir. Disiplinli büyük partilerin varlığı ise ancak çoğunluk sisteminin ülke koşullarına uygun bir türünün benimsenmesi ve uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Yapısal reform önerilerinin konusu siyasal sistemlerin ortak özelliği, temsili rejimlere sahip olmalarıdır. 1. Dünya Savaşı'ndan çıkan eski ve yeni bütün demokrasiler, temelde seçimle işbaşına gelmiş temsili parlamenter rejimle yönetiliyor. Anayasal güvencelerini yeterince oluşturmuş demokratik liberal rejimlerin ülkemizin de dahil olduğu bir kısmında hala siyasi istikrarsızlık sorununun yaşanıyor olması, başta seçim sistemi ve siyasi partiler olmak üzere rejimi takviye eden ve işler kılan bazı kurumların yapı ve işlevlerinin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bir özgürlükler rejimi olan demokrasinin aynı zamanda bir yönetim biçimi olması, sorunun, yönetimin teknik araçları olan kurumlar açısından masaya yatırılmasını gerektirmiştir. Ülkemizde ve bütün çağdaş demokrasilerde seçim sistemleri ile hükümet istikrarı arasında bir ilişki kuruluyor olmakla birlikte, istikrarsızlığın gerçek nedeni konusunda yapılan saptama ve önerilen çözümler birbirinden farklıdır. Sorunu, 'seçim sistemi değişikliği ile çözülebilecek bir yönetim istikrarsızlığı' olarak görenler açısından yapılacak şey bellidir. Ya halkın seçimiyle işbaşına gelecek bir başkan elinde yürütmeyi tek başlı, bağımsız ve güçlü kılarak; ya da partiler yelpazesini daraltıp ideolojik farklılıkları "eğilimler" olarak bünyesinde toparlamış iki büyük partinin, iktidarı dönüşümlü kullanabilmesine olanak veren uygun bir seçim sisteminin sihirli değneğini değiştirerek istikrar sorunu çözülecektir. İstikrarsızlığı hükümetin kurulma biçimi ve iktidarın kullanılma süresinde değil, öncelikle siyasi partilerin hükümet sistemlerini benzeştiren yapısında, güttükleri amaçlarda, sahip oldukları siyasi üslupta, yaratılan ideolojik yelpazenin genişliğine neden olan siyasal kültürde ve sosyo-ekonomik faktörlerde görenler için salt seçim sistemi konusunda yürütülen tartışmalar, somut konularda işlevsel ve etkin çözümler üretilmesini engelliyor. İdeal bir demokratik gelişim süreci izlemeyen ülkeler için seçim sisteminin sağlayacağı umulan değişiklikler o kadar da önemli değildir. Bir ülkede siyasetin algılanma biçimi demokratik mantık ve hedeflerle hiçbir biçimde örtüşmüyorsa, siyasiler kamunun ortak ve uzun vadeli çıkarları ile temsil ettikleri yurttaşların talep ve beklentilerini uzlaştırarak ortaya koydukları program ve uygulama doğrultusunda iktidarda kalmak mücadelesi vermiyor, siyaset ne

şekilde ve ne pahasına olursa olsun iktidar olmak ve iktidarda kalmak olarak anlaşılıyorsa, akılcı temelden yoksun ilişkiler örüntüsü içinde siyaset kişiselleşiyor ve politika liderler arasında sonu gelmez çekişme ve kavgalarla amacından ve işlevinden uzaklaşıyorsa, uygulanan seçim sistemi ne olursa olsun, ülkenin ancak kurumsallaşma ile aşılabilecek önemli sorunları sahipsiz ve çözümsüz kalmaya devam edecektir.

Hükümet istikrarsızlığının bir nedeni de lider eksenli politikaların yarattığı yönetim krizidir. Bu tarz politikalar liderin karar yükünü sürekli ağırlaştırmakta, bu durum onun güç ve etkisini artırıyor gibi görünse de pratikte onu karar alamaz hale getirmekte, güç ve etkisini rastlantısal olgulara, kısa vadeli çıkar ilişkilerine bağlı duruma sokmaktadır. Partiler organik ve üretken yapılar olmaktan çıkıp yalnızca anlık tavırlar alabilen eklektik karışımlara dönüşmekte; liderler de lider olmaktan çıkıp bu karışımın değişen dengelerine ve medyadaki eğilimlere göre eğilip bükülen plastikler haline gelmektedir⁸. Bu durum, önemli bir istikrarsızlık nedenidir ve seçim sisteminden kaynaklanmamaktadır. Siyasal partilerin sistem içinde etkisiz kalmasına hatta sistemi tıkamasına yol açan bu zaaf, uygulanmakta olan hükümet sisteminin veya seçim sisteminin yol açtığı bir sonuç değil, siyasal kültürün ve demokratik işleyişte süreci aksatan pek çok faktörün birlikte yarattığı bir sonuçtur.

III. SİYASAL İSTİKRAR-PARTİLEŞME-SEÇİM SİSTEMİ İLİŞKİSİ

Partilerin seçim sistemleri ile ilişkisi ve bu ilişkinin siyasi istikrarı nasıl etkileyeceği üzerinde de durmak gerekmektedir. Seçim sistemlerinin önemi uzun süre küçümsenmiş, siyasal bilimcilerin büyük çoğunluğu "seçim sistemlerinin bağımsız bir değişken olmadığını ve/veya etkilerinin en iyi ihtimalle belirsiz olduğunu" ileri sürmüşlerdir. 1963'te Eckstein "seçim sistemlerinin sadece toplumdaki daha derin belirleyicileri ifade ettiğini" söylemiş, 1983'te Vernon Bogdanor hala "parti sistemlerinin gelişiminde seçim sistemini temel bir nedensel faktör sayan hiçbir teori doğrulanamaz" iddiasında bulunarak "seçim sistemleri, bir toplumun kendisi de siyasal tercihlerle derinden etkilenen tarihsel gelişimi göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır."sonucuna varmıştır⁹.

⁸ Zulfü DİCLELİ; "Tarz ve Yönetimin Önemi", Pazar Postası, 20.1.1996.

⁹ Bu görüşler için Bkz. G. SARTORI; Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, s. 43 vd...

Son yıllarda, seçim sistemlerinin büyük ölçüde parti sistemlerini ve bu yolla da hükümet yapısını belirlediği genellikle benimsenmiş bir görüştür¹⁰. Ancak bu görüş, seçim sistemi-partileşme arasındaki bağlantıyı "sebep olmak" değil, ilişkili olmak noktasında kabul etmektedir. Yaygın kanı, siyasi yelpazeyi genişletmeyen sınırlı bir partileşme ve bunu sağlayacak uygun bir seçim sisteminin kabul edilmesinin hükümet istikrarı açısından adefa şart olduğu yolundadır. Parti sistemlerine ilişkin geleneksel literatür de çoğunlukçu model ve iki parti sisteminden yana ağırlığını koymaktadır. Fazla sayıda partiye sahip siyasal rejimlerin az partili rejimler kadar iyi işlemediğini gösteren son yıllarda yapılmış pek çok karşılaştırmalı araştırma da bu geleneksel görüşü güçlendirmektedir. İddianın esası iki parti sistemlerinin çok partili sistemlere oranla sadece daha istikrarlı ve etkin değil, aynı zamanda temel demokratik değerler açısından da niteliksel üstünlük taşıdığıdır. Çok partili bir rejimde seçmenin rolü uygulamada partilerin kooptasyon yoluyla belirttiği adaylar arasında bir seçme yapmaktan ibarettir. Kooptasyon seçim sürecinin ilk işlemi, seçim ise ancak ikinci işlemidir¹¹. Çok partili sistem, uygulamada seçim sürecini demokratiklikten saptıran bu özelliği ile eleştiri toplamaktadır. Demokratik istikrar ve demokratik nitelik açısından iki partili sistemin avantajları sayılırken, bu sistemin ılımlılaştırıcı ve merkeze yaklaştıracı etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır.

Sadece iki partinin yarıştığı bir ortamda herhangi bir tarafa angaje olmamış kararsız seçmenlerin oyları iktidara ulaşacak partiyi belirleyeceğinden, hitap ettiği ideolojik kesimin oylarını zaten garantilemiş partiler angaje olmamış seçmen oylarını alabilmek için merkezci programlar yapacaklardır. Seçmenler kendilerine sunulan iki alternatif kamusal politika arasında açık bir tercih yapmak durumunda kalacağından kazanan partinin programı otomatik olarak hükümet programı haline gelir. Hiçbir partinin çoğunlukta olmadığı bir çok-parti sisteminde ise iki veya daha çok partinin koalisyonlar oluşturmak için görüşmelere girişmeleri gerekir. Koalisyon programı, bunların herbirinin parti programı arasında bir uzlaşmayı yansıtacak ve bu uzlaşmayı da doğrudan doğruya seçmenler değil, parti liderleri

¹⁰ Bkz. Maurice DUVERGER; *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun ÖZBUDUN, 2. bası, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 477 vd..., Tank Zafer TUNAYA; *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İ.Ü. Yay., 4. bası, İstanbul 1980, s. 306.

¹¹ M. DUVERGER; *Siyasi Partiler*, s. 475.

gerçekleştirecektir. Dolayısıyla savunucularına göre iki-parti sistemi çok parti sisteminden daha demokratiktir¹².

İki parti sistemi lehindeki diğer görüş bu sistemin çoğunluğu çok güçlü kıldığı; fakat bir yandan da iktidarın kullanılmasında ona açık bir sorumluluk yüklediğidir. Buna karşılık çok-parti sistemlerindeki koalisyon kabinelerinin politikalarından dolayı hesap verme yükümlülüğünün koalisyondaki bütün partilerce paylaşılması gerekir. Oysa bunlar eşit ölçüde sorumlu olmayabilirler.

İki-partili sistem lehindeki bu görüşler oldukça tutarlı gerekçelere dayanıyorlarsa da partilerin işlevi, partileşmenin amacı, ülkesel koşulların uygulanan siyasal sistemleri farklılaştırması gibi bazı nedenler, iki partili sistemin istikrarlı bir yürütme ve nitelikli bir demokrasi için elzem olduğu yolundaki iddiaları zayıflatmaktadır. Öncelikle iki partili sistem savunucuları istikrarlı İngiliz ve Amerikan demokrasilerini baz alarak düşüncelerini geliştirmişlerdir. Oysa bu ülkelerde demokratik istikrar iki partili sistemin doğrudan bir sonucu olmayıp, pek çok başka ve önemli faktörün birlikte yarattıkları bir siyasal görünümdür.

Düşünülebilecek en basit seçim sistemi ile Avam Kamarası üyelerini seçen İngiltere'de dar bölgele tek turlu basit çoğunluk sistemi hemen her dönemde büyük seçim adaletsizliklerine yol açmıştır. Seçmene karmaşık matematiksel işlemlere gerek kalmadan seçim sürecini ve sonucunu net bir şekilde algılama olanağı tanıyan bu sistem, seçmenlerin oyunu son derece adaletsiz bir biçimde dağıtmaktadır. Örneğin 1997 seçimlerinde oyların %44'ünü alan İşçi Partisi Avam Kamarası üyeliklerinin % 63,5'ini, oyların % 31'ini alan Muhafazakar Parti üyeliklerin % 25'ini ele geçirirken, % 17 oranında destek bulan Liberal Demokrat Parti üyeliklerden yalnızca %7'sini kazanabilmiştir. Üçüncü parti olarak 1983'de % 25, 1987'de %23 oy alan bu Partinin o tarihte Parlamenteoya soktuğu üye sayısının 650 üyelik Avam Kamarası için sırasıyla 23 ve 22 olduğu düşünüldüğünde seçim sisteminin üçüncü parti açısından koyduğu fiili barajın yüksekliği anlaşılır. Bu fiili barajın temel nedeni, gerek İşçi Partisi, gerek Muhafazakar Partinin, toplumsal sınıf üyeliğinin hala büyük önem taşıdığı İngiltere'de "safe seat" denen ve kaybedilmesi sözkonusu olmayan seçim çevrelerine egemen olmalarıdır. Buna

¹² Lloyd N. CUTLER; "To Form A Government", Foreign Affairs 59, No: 1 (fall 1980): s. 141'den Aktaran: A. LIJPHART; Çağdaş Demokrasiler, s. 69 vd...

karşılık kesin kontrolü elinde tuttuğu bu tür seçim çevrelerine sahip olmayan ve ülke düzeyinde dengeli bir oy dağılımı gösteren Liberal Demokratlar ancak az sayıda seçim bölgesinde birinci parti olabilmektedirler. 1983 seçimlerinde İşçi Partisi 8,5 milyon oy ile 209 üyelik kazanırken, Sosyal Demokrat-Liberal Parti ittifakının 7,8 milyon oy ile yalnızca 23 Avam Kamarası üyeliği kazanabilmiş olmasının nedeni budur. Buna karşılık aynı sistem, bölgesel yoğunluğa sahip etnik azınlıkların partileri bakımından avantaj sağlamaktadır. İskoçya Ulusal Partisi, Gal Milliyetçileri ve Kuzey İrlanda'daki Protestan ve Katolik azınlık partileri seçime girdikleri az sayıda seçim çevresinde, sahip oldukları yerel destek sayesinde genel oy toplamalarına kıyasla Avam Kamarasında daha büyük oranla temsil edilmektedirler. İki büyük parti, sahip oldukları seçim çevrelerine dayanarak 1983'te İşçi Partisi, 1997'de Muhafazakar Parti'nin başına geldiği gibi rakiplerine karşı çok ağır bir seçim yenilgisine uğramalarına rağmen, Avam Kamarasında önemli sayılabilecek üyeliği yine kazanmışlardır¹³. Görülüyor ki, basit çoğunlukla kazanan bir partinin parlamentodaki sayısal gücüne dayanarak bir dönem boyunca iktidar olduğu İngiltere'de, seçim sisteminin neden olduğu temsilde adaletsizlik muhalefeti öylesine etkisizleştirmektedir ki, başka bir ülkede önemli bir siyasi istikrarsızlık ve demokratik zaaf sayılabilecek bu olgu, Birleşik Krallık'taki oturmuş kurumlar ve egemen siyasal kültür nedeniyle sorun yaratmamaktadır. İstikrarın böylesi adaletsiz bir seçim sistemine bağlanması ise hiç mümkün değildir.

Özellikle İskandinav ve Benelux ülkeleriyle İsviçre'de uzun ve başarılı bir demokrasi tarihi ile çok-parti sistemlerinin bir arada bulunması çok-parti sisteminin demokrasiyi zayıflatacağı iddialarının da gerçekçi olmadığını göstermiştir. Gerçi çok-parti sistemiyle kısa ömürlü kabineler arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Parti sisteminde ufalanma, irili ufaklı pek çok partinin varlığı partiler arası pazarlık ve uzlaşma formüllerini çoğaltırken, bir koalisyonundan bir başkasına geçişi kolaylaştırmakta ve bu kayışlar siyasi istikrarsızlık ve kriz sebeplerini oluşturmaktadır. Yakın zamana değin İtalya ve günümüzde Türkiye'de yaşanan bu siyasal tabloya bir de terör eklenince, istikrarsızlık acil çözüm bekleyen çok boyutlu ve çok yönlü bir sorun olarak varlığını hissettirmektedir. Genellikle bu tarz bir kriz yaşayan ülkelerde, yürütme-yasama ilişkilerindeki gerilim erken seçimin kural haline gelmesi sonucunu doğurur. Ancak yönetim istikrarsızlığını siyasal istikrarsızlığın başlıca göstergesi saymak yanlıştır. Böyle bir düşünce istikrarı görevde uzun kalmayla eşanlamlı

¹³ Bkz. ALESKEROV-ERSEL-SABUNCU; Seçimden Koalisyona..., s. 217 vd...

sayan bir anlayışın ürünüdür. Oysa istikrar başarılı, etkili ve sonuç veren politikaların yaratıcısı ve izleyicisi olma, işlevsel olma gibi pek çok unsuru aynı anda içeren bir kavramdır. Ancak çok sık hükümet değişiklikleri yüzünden etkinliğini yitiren kabineler sözkonusu olduğunda istikrar ile görev süresi arasında bir ilişki kurulabilir ki, bu da doğrudan bir ilişki değildir. Uzun ömürlü kabineler mutlaka rejimde istikrar anlamına gelmez. Araştırmacılara göre Kuzey İrlanda'da Birlikçilerin 1921'den 1972'ye kadar süren elli bir yıllık yönetimleri istikrarlı bir demokratik rejim yaratacak yerde K. İrlanda'nın sorunlarını çözmede yetersiz kalmış ve bu iktidar süreci bir iç savaşla noktalanmıştır¹⁴. Hükümetin uzun ömürlülüğü, ancak onun yasama organı üzerindeki hakimiyetinin göstergesi olabilir. Hükümet istikrarı ile rejim istikrarı, güçlü ve üstün bir yürütme lehindeki tercih nedeniyle çoğu kez karıştırılmakta, daha doğrusu özdeş biçimde algılanmaktadır ki, bu hatalı bir yaklaşımdır.

İki parti sisteminin ılımlılaştırıcı ve merkeze yaklaştıracı etkisi ise, bunların alternatif programlar arasında açık bir tercih sunacağı varsayımına dayandırılır. Her iki partinin de ılımlı ve merkeze yakın olması, siyasal geleneğinden ve kültüründen ideolojik kutuplaşmayı besleyen unsurları ayıklamış toplumlar açısından mümkündür. İngiltere ve ABD dışında başka bir iki partili istikrarlı demokrasi örneği vermek çok zordur. Ayrıca iki-parti sistemi hükümetin eylemlerinden dolayı açık parti sorumluluğunun ne zorunlu ne de yeterli şartıdır. Çok-partili sistemde de salt çoğunluğa sahip bir parti bulunabilir. Nihayet iki-parti sistemi lehindeki görüş, siyasal sistemde tek bir temel sorun boyutunu kullanmaktadır, o da partilerin sol ve sağ çizgisinde farklılaşmakta olduğudur. Oysa toplumsal yapı, başka pek çok boyutu parti tercihinde ön plana çıkarmakta ve seçmen salt sol ve sağ ayrımında değil, bu farklı boyutlar açısından da tercihini belirlemektedir. İlike olarak, özellikle toplumda derin bölünmeler olduğunda değişik toplumsal grupların çıkarlarını temsil etmede en saf yol nisbi temsil olmaktadır ki, böyle bir seçim sistemi tercihi de ister istemez ikiden fazla partiye parlamentoda temsil olanağı sağlamaktadır. Gerçekten de toplumsal bölünmelerin çok, derin ve siyasal olarak mobilize olduğu durumlarda iki partili sistemde ısrar ederek farklılıkların parlamentoda temsilini engellemek demokratik istikrarı tehlikeye sokabilir, karışıklık ve şiddet risklerini güçlendirebilir.

¹⁴ A. LIJPHART; Çağdaş Demokrasiler, s. 97 vd...

III. BAŞLICA SEÇİM SİSTEMLERİ ve HÜKÜMET ETME TARZ ve YÖNTEMİNİN SEÇİM SİSTEMLERİ İLE İLİŞKİSİ:

Demokrasiler üzerindeki karşılaştırmalı araştırmalar, seçim sisteminin türüyle yürütme organının yapısı ve tipi, yürütme ve yasama ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Seçim sistemleri şeklen anayasa metnine dahil olmayabilir ama gene de siyasal sistemlerin işleyişinde temel bir unsur oluştururlar. Bu, sadece seçim sistemlerinin siyaseti yönlendirmeye en elverişli araç olmasından değil, aynı zamanda parti sistemine de şekil vermesi ve temsilin görünümünü etkilemesi nedeniyledir¹⁵. Öncelikle seçim sistemlerinin uygulanması konusundaki bazı temel noktaların sağlamaştırılması gerekir: Bir seçim sistemindeki matematiksel dağıtım kuralları parlamenter sistemler için yaratılmıştır ve onlara uygulanabilir. Hükümetlerin parlamento çoğunluklarını yansıtmaları ve hükümete kaç partinin girdiğinin "hükümet fonksiyonu"nu kuvvetle etkilemesi ancak parlamenter sistemlerde varolan bir durumdur. Çoğunlukçu sistemlerde kazanan bütün sandalyeleri elde eder; nisbi sistemlerde kazanç paylaşılır. Çoğunlukçu sistemlerde seçmenin tercihi yönlendirilir ve sonuçta tek bir alternatif indirgenecek biçimde daraltılır. Nisbi sistemde seçmenler oylarını bir yerde toplamaya zorlanmaz ve tercih alanları hayli geniş olabilir. Sistemlerin her ikisinde de büyük ölçüde çeşitlemeler mümkündür fakat bütün çoğunlukçu sistemlerde kazananlar sandalyelerin tümünü kazanırlarsa da sözkonusu çoğunluk ya mutlak çoğunluk ya da nisbi veya basit çoğunluk yani en çok oy olabilir. Öte yandan orantılı sistemin bütün oyları belli bir orana göre sandalyeye dönüştürmesi gerekse de, bu oran tama yakın bir dağıtımdan, çok orantısız bir dağıtıma kadar değişebilir. Üstelik bütün seçim sistemleri de çoğunlukçu veya orantılı olarak sınıflandırılmazlar. Örneğin iki türlü sistem tek isimli seçim çevrelerinde çoğunlukçu bir sisteme dönüşebileceği gibi, çok isimli seçim çevrelerinde orantılı bir sistemin sonuçlarını da yaratabilir¹⁶. Çoğunluk sistemleri veya çoğunlukçu sistemler oyların dağılımını yansıtan bir parlamentoyu amaçlamazlar, açık bir galibi amaçlarlar. Maksat sadece bir parlamento seçmek değil, aynı zamanda bir hükümet seçmektir¹⁷. Bir ülkede seçim sistemi hem parlamentoya taşıyacak siyasi partileri hem de bu partiler

¹⁵ Giovanni SARTORI; Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Yetkin Yay., Ankara 1997, s. 31.

¹⁶ G. SARTORI; s. 15.

¹⁷ G. SARTORI, age, s. 18.

arasından oluşturulacak hükümeti belirlemek gibi iki önemli işlevi aynı anda yerine getirmektedir. Seçim sistemlerinin işlevselliği üzerinde ileri sürülen düşüncelerden biri de, seçmenin oy verdiği siyasi parti kadar, hükümetin kendi görüş ve istekleri doğrultusunda oluşturulmasını istemek hakkının da bulunduğu gerekçesinden hareketle, seçmene iki konuyu aynı anda belirleme olanağı veren bir seçim sisteminin bulunması veya yine olası koalisyonların kompozisyonunu önceden görebilme olanağı veren partiler arası ittifakın kabul edilmesi gereğidir¹⁸. Bu aynı zamanda ideolojik bakımdan birbirine yakın partileri, parlamentodaki sandalye sayısını en yükseğe çıkarabilmek için işbirliğine itecektir. Çoğunlukçu seçim sistemini savunanlar iki partili sistemin hükümet istikrarını sağlayacağı ve karar verme kapasitesini artıracacağı, buna karşılık çok partili sistemin kısa ömürlü hükümetler, hükümet arayışı ile yitirilen zamanlar, sık sık yapılan seçimler sonucunu doğurduğunu ileri sürüyorlar. Gerçekten de hükümetin türdeş bir çoğunluğa dayanması, kendine tanınmış dönem içinde iktidarda kalmasını sağlar ki, bu da istikrarı yaratır. Programını bu dönem içinde güçlü sayısal desteğine dayanarak yürütebilmesi etkinlik kazandırır. Herhangi bir nedenle hükümet edebilme gücünü yitirirse yerini güçlü, tutarlı ve hazırlıklı bir muhalefete bırakır; iktidarın el değiştirmesinin bu yöntemle gerçekleşmesi siyasette en arzulanır olanıdır. Bunun aksine koalisyon hükümetleri çoğunlukla belirli önlemlerin alınması konusunda ciddi anlaşmazlıklara dayanmadığından istikrarsızlığı yaratırlar. Yeni koalisyonların oluşturulabilmesi için yitirilen çok fazla zaman yürütmeye boşluk yaratır ve hükümet düştüğünde yapılan yeni seçimler genellikle aynı ekiplerin geri dönmesiyle sonuçlanır. Bunlar sağlıklı işleyen bir siyasi sistem için hiç de arzulanmayan olgulardır¹⁹.

Çoğunlukçu sistem de kendi içinde tek isimli dar bölge yöntemi ve iki türlü olmak üzere değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Tek isimli dar bölge esasına dayalı çoğunlukçu seçim yöntemini kullanan ülkeler daha çok iki partili sistemlere, tek parti hükümetlerine ve yasama organına göre hakim konumda olan yürütme organlarına sahiptir.

¹⁸ Bkz. Seyfettin GÜRSEL; Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri, "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi", Tartışma Toplantıları Dizisi-2 Haziran 1997, Yayın No: TÜSIAD-T/977-6/2114, s. 25.

¹⁹ Bkz. Peter HAKIM-Abraham F. LOWENTHAL; "Latin Amerika'nın Kırılgan Demokrasileri", İçinde: Demokrasinin Küresel Yükselişi, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Der. Larry DIAMOND-Marc F. PLATTNER; Yetkin Yay., Ankara 1995, s. 357-370.

Bunlar iktidarın çoğunluk partisi elinde toplandığı Westminster ya da çoğunlukçu demokrasi modelinin başlıca özellikleridir.

Tipik örneği İngiltere'de görülen bu modelde siyasal yaşam Muhafazakar Parti ve İşçi Partisinin gölgesinde sürer. Yürürlükteki seçim sistemi diğer partilerin etkin bir konum elde etmelerine engeldir. Ayrıca bu iki parti yalnızca sosyo-ekonomik politika tercihlerinde birbirlerinden ayrılırlar. Muhafazakar Parti ortanın sağındaki tercihleri simgelerken, İşçi Partisi ortanın solundaki tercihleri simgeler. İdeolojik farklılığın geniş bir yelpazeye yayılmamış ve sosyo-ekonomik konularda toplanmış olması, İngiliz siyasi sistemine istikrar kazandıran bir unsurdur. Ülkenin siyasal geleneği, parti yapısı, ideolojik tercihler, uyguladığı seçim sistemi birbirini etkileyen ve hep birlikte hükümet sisteminin istikrarını etkileyen önemli ayrıntılardır. İngiltere, siyasal sistemini çoğunlukçu bir demokrasi içinde yaşatmaktadır²⁰.

Çoğunluk sisteminin bir türü olarak bilinen iki turlu sistem ise bazı özellikleri nedeniyle başlı başına ayrı bir sistem olarak ta değerlendirilmektedir. Uzun bir süredir Fransa'da uygulandığı için Fransız Seçim Sistemi diye de anılan iki turlu dar bölge çoğunluk sistemi, ülkenin seçilecek milletvekili sayısı kadar seçim çevresine bölünmesi ve her çevreden bir tek üyenin seçilmesi esasına dayanır. Seçimler iki turludur. Birinci turda seçilebilmek için hem seçim çevresinde kullanılmış geçerli oyların salt çoğunluğunu, hem de o seçim çevresinde kayıtlı seçmenlerin enaz dörtte birinin oyunu almak gerekmektedir. Bu ikinci koşul, katılımın çok düşük olması halinde bir adayın seçilmesini engellemek içindir. Hiçbir adayın bu iki koşulu birden yerine getiremediği seçim çevrelerinde ikinci tur oylama yapılır²¹. Bu sistem, seçmenlere birinci oylama ile ikinci oylama arasında bir veya iki haftalık bir ara ile iki defa oy kullanma hakkı verir. Bu da seçmenlerin birinci turun sonuçlarına göre tercihlerini yeniden yönlendirebilmeleri anlamını taşır. İkinci turda aday olabilmek için ilk oylamada kayıtlı seçmenlerin enaz % 12,5'unun oyunu almış olmak gerekir ki, bu da Fransa'daki seçimlere katılma oranı göz önünde tutulduğunda yaklaşık % 16-17'lik bir fiili baraj anlamına gelmektedir. Öte yandan iki tur, gerek çoğunlukçu gerek orantılı düzenlemelere imkan veren çok esnek bir sistemdir. Çünkü ikinci bir oylama olanağının bulunması ilk oylamada bütün partilerin ayrı ayrı seçime katılmalarını, buna karşılık ikinci turda birbirine yakın partilerin

²⁰ Arend LIJPHART; Çağdaş Demokrasiler, s. 33 vd..

²¹ E.TEZİÇ; Anayasa Hukuku, s. 274-275., ALESKEROV-ERSEL-SABUNCU; Seçimden Koalisyon..., s. 220.

güç birliği yapmasını mümkün kılmaktadır. Birbirine yakın partiler, seçim çevrelerindeki birinci tur oylama sonuçlarına göre birbirlerinin lehine ikinci turda seçimlerden çekilme yoluna gitmekte ve, ikinci tur seçimler genellikle Fransa'da sol ve sağ blokların adayları arasındaki bir oylamaya dönüşmektedir. Kaldı ki ikinci tura katılabilmek için aşılmaması gereken barajın çok yüksek tutulmuş olması ikinci turda ikiden fazla adayın oylamaya katılabileceği seçim çevresi sayısını daha önceden bir hayli sınırlamaktadır. İki turlu sistem tek isimli seçim çevrelerinde çoğunlukçu, çok isimli seçim çevrelerinde nisbi sistemin sonuçlarını yaratır, fakat hiçbir zaman tam çoğunlukçu ya da tam nisbi değildir. İlk turda seçmenler nisbi temsilde olduğu gibi hareket ederler, yani bütün seçenekler arasındaki ilk tercihlerini serbestçe ifade ederler. Öte yandan iki tur hiçbir zaman yeterince nisbi değildir, çünkü çok isimli geniş seçim çevreleri sistemin amacının gerçekleşmesini engeller²². Bugün Fransa'da iki turlu sistem hem başkanlık hem parlamento seçimlerinde kullanılmaktadır. Başkanlık seçimi için gerekli olan mutlak çoğunluktur. Dolayısıyla başkanlık yarışında ikinci tura sadece ilk iki aday kabul edilir. Ulusal Mecliste ikinci tur sadece basit çoğunluğu gerektirir ve pek çok şey ikinci tura kaç adayın alındığına bağlıdır. 5. Cumhuriyet formülünün 1958'den bu yana parti sistemindeki parçalanmayı büyük ölçüde azaltma ve Fransız siyasal sistemini iki kutuplu bir kalıba göre yeniden biçimlendirme amacına iyi hizmet ettiği genellikle benimsenen bir görüştür. Fakat bu sistemin bütün çoğunluk sistemlerinde olduğu gibi partilerin aldıkları oylar ile kazanılan sandalye sayıları arasında çok dengesiz sonuçlar yarattığı da ortadadır. Örneğin 1993 seçimlerinde daha ilk turda işbirliği yapan sağ cephe oyların % 39,5'ini elde etmiş, ikinci tur sonunda da 577 sandalyeli Ulusal Mecliste 484 üyelik kazanmıştır. İlk turda oyların % 20'sini elde eden sosyalistler yalnızca 54 üyelik kazanabilmiş, % 12,5 oy alan aşırı sağcı Ulusal Cephe ile % 7,3 oy alan Yeşiller ise Parlamento dışı kalmıştı. 1997 seçimlerinde iş tersine dönmüş, ilk turda % 23,5 oy toplayan Sosyalist Parti sonuçta 241 üyelik kazanmış, % 15,7 ve % 14,9 oy toplayan merkez sağ partiler ise sırasıyla 134 ve 108 milletvekilliğinde kalmışlardır.

Bu seçimlerde ilk turda %14,9 oy alan Ulusal Cephe, öteki sağ partilerin işbirliğine yanaşmamaları nedeniyle yalnızca bir üyelik elde edebilmiştir²³. Rakamlar, çoğunluk sistemlerinin temsilde adalet ilkesini en alt düzeyde dahi dert edinmediğini, yönetimde istikrar adına, demokratik bir yönetimin ilk ve en önemli koşulu

²² G. SARTORI; Karşılaştırmalı..., s. 24-25.

²³ Veriler için Bkz. ALESKEROV-ERSEL-SABUNCU; Seçimden Koalisyonu, s. 219 vd...

sayabileceğimiz meşru destek tabanını dahi gözardı ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca nisbi sistemlerde parlamentoya taşınan irili ufaklı siyasi partilerin hükümet kurabilmek için yaptığı görüşmeler ve düşük oy desteğine sahip partilerin şantaj gücünü demokrasi adına bir zaaf sayarken, iki turlu çoğunlukçu sistemde aynı olayların bu kez seçim sürecinde yaşandığını, siyasi partilerin hangi oy desteğine sahip olurlarsa olsunlar ittifak pazarlıklarında başarısız kaldığı sürece temsil organına giremediğini görüyoruz.

Seçim sisteminde çoğunlukçu yöntemleri tercih eden ve önerenler belli başlı bazı gerekçelere dayanıyorlar. Çoğunlukçuluğun, ulusal iradeyi egemen kılmanın tek yolu olduğu, siyasi iktidarın güçlü bir halk desteğine dayanacağı gibi gerekçeler aslında bir seçim yöntemiyle onun ardındaki zihniyet arasındaki bağın koparılması durumunda kolayca düşünülebilecek ve savunulabilecek gerekçelerdir. Söz konusu bakışın dayandığı tek ölçüt sonuçta kazananın oyunun yüzde elliyi aşmasıdır. Bunun ne pahasına yapıldığı, toplumsal maliyetinin ne olduğu gibi konular, elde edilmesi düşünülen fayda karşısında hiç dikkate alınmamaktadır.

İki turlu seçim sistemleri partilerin hemen hepsinin küçük görüş ve program farklılıklarıyla merkezde yer aldıkları, birçok örtüşen talebi temsil ettikleri ve boşluk bırakmayan geniş bir merkez yelpazesi oluşturdukları durumlarda işlevseldir²⁴. Böylesi çoğulcu bir merkezin varlığında, merkez dışı partilerin önündeki engellerin artması toplumsal meşruiyet sorunuyla karşılaşmaz. Toplumsal taleplerdeki çeşitliliği merkezdeki partilerin kavrayıp karşılayamadığı bir ortamda çoğunlukçu sistemler sayesinde merkezdeki partilerin güçlenmesini ve bunların ardına göstermelik bir çoğunluk iradesini koymayı hedeflemek aldatıcıdır. Sahte bir istikrar görüntüsü uğruna toplumsal parçalanma ve çatışmanın daha da artırılması tehlikesi doğar.

Nisbi temsil ise çok parti sistemleriyle, koalisyon hükümetleriyle ve eşit ağırlıklı bir yasama-yürütme yapısıyla ilişkilendirilir. Bu özellikler çoğunlukçu bir yöntemle iktidarın bir elde toplanması yerine, iktidarı çeşitli yönlerden bölmeye, paylaştırmaya, sınırlamaya çalışan oydaşmacı bir demokrasiyi yansıtır²⁵. Ancak burada bir saptamanın yapılması zorunludur. Çoğunlukçu sistemlerin genellikle iki partili bir siyasal yapıyı doğurduğu ve bu yapının sürdürülmesini teşvik ettiği gözlenmekle birlikte, iki partili sistemler de sağladığı çeşitli avantajlar nedeniyle çoğunluk sisteminin korunması için gayret gösterirler.

²⁴ Etyen MAHÇUPYAN; "Basiretsizliğin Adı İstikrar Olunca", Radikal, 10 Şubat 1999.

²⁵ Arend LIJPHART; "Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler", İçinde: Demokrasinin Küresel Yükselişi, s. 185-196.

Sartori'nin deyimiyle "siyasetin en özgün yönlendirici aracı olan seçim sistemleri üzerinde oynamakla yasama ve yürütme organları arzu edilen güce kavuşturulabilir veya arzu edildiği biçimde sınırlandırılabilir. Böylece tasarlanan güçler dengesi kurulmuş olur".

Çoğunluk sistemleri genellikle dört nedenle savunulmaktadır: Birincisi yöneten bir çoğunluğu ve bu yoldan da bir hükümeti seçerler veya seçilmesine yardımcı olurlar. İkincisi parti parçalanmasını sonunda sadece iki partiye ulaşacak şekilde azaltırlar. Üçüncüsü seçmenlerle temsilciler arasında doğrudan bir ilişki yaratırlar ve son olarak ta seçilmiş görevlilerin kalitesini yükseltirler. Basit çoğunluk seçimleri lehindeki en güçlü iddia, onun bir hükümeti seçmeyi kolaylaştırmasıdır. Ancak bu, iki parti sisteminin yaratılması koşulunda mümkündür. Bu yoksa iddia temelsiz kalır. Dolayısıyla çoğunluk sisteminin, çoğunluğa sahip partinin hükümet kurmasını kolaylaştıracağı iddiası aynı zamanda güçlü biçimde bazı önkoşullara bağlı bir iddiadır. Parti sisteminin yeterince yapılaşmamış olduğu durumlarda kolaylıkla yanlışlanabilen bir iddia haline gelir. Ancak bu seçim sistemiyle parti parçalanmasının azaltılması daha doğrulanabilir bir tezdır. Seçmenle temsilci arasında daha doğrudan bir ilişki kurulmasına çoğunluk sisteminin olanak verdiği iddiası ise, seçim galibinin yalnızca kendi çevresini temsil ettiği sonucunu da kabul etmek demektir. Bu durumda doğrudanlık farklı bir anlam kazanmakta ve temsilcinin politikası yöre merkezli veya seçim-çevresi merkezli politika haline dönüşmektedir. Böyle bir gelişme siyaseti halka yaklaştırdığı için doğrudan demokrasi veya yöneten demokrasi taraftarı demokratlarca teşvik edilmektedir. Keza "tüm politikanın yerel politika olduğu"nu iddia etmenin alışlageldiği ABD'de bu çok doğal kabul edilmektedir. O zaman şöyle bir sorun ortaya çıkar: Eğer tüm politika yerelse ulusal politika nasıl yönetilecektir? Tüm politika yerel olursa siyasal sistemin tümüne, ortak çıkara ve ortak iyiliğe ne olacaktır? Bu sorular, seçim çevrelerine hizmet eden perakendeci bir politika anlayışının siyasal sistemde yaratacağı sıkıntılara işaret etmektedir. Seçmen-temsilci yakınlığının milletvekillerini, seçmenlerin yerel hatta kişisel sorunlarını çözmeye çalışan iş takipçisi durumuna düşürme olasılığı, güdülen yerel politikanın en sakıncalı yönlerinden biridir. Ayrıca bu sistemde mezhep, etnik ayrılıklar, feodal yapı, kişisel ya da ekonomik nüfuzun adayların seçiminde etken olması, bunlardan destek alan kişi ve aileler için belli bölgelerin seçim kalelerine dönüşmesi ve seçim hanedanlarının oluşması da ayrı bir tehlikedir. Çoğunluk sistemlerinin temel meşrulaştırılış nedeni, parti parçalanmasını sınırlamak ve azaltmak suretiyle yönetilebilirliği artırmalarıdır. Eğer parti parçalanması kötü bir şeyse, aynı nedenle

seçim çevrelerine dayanan parçalanmanın yukarıdaki tehlikeleri doğurması nedeniyle çok daha büyük bir kötülük olarak görülmesi gerekir²⁶. Ayrıca bu sistemde seçim çevrelerini eşit olarak belirlemede büyük zorluklar vardır. Nitekim bu eşitsizlikten doğan haksız, adil olmayan sonuçlar da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Örneğin İngiltere'de 1951'de İşçi Partisi oyların % 48,8'ini kazandığı halde Avam Kamarasında 295 sandalye elde ederken Muhafazakar Parti % 48 oyla 321 sandalye elde edebilmiştir. İngiltere gibi sanayileşmiş, kentleşmiş, göç ve nüfus artışı dengede bir ülkede bu zorluklar ve bundan kaynaklanan seçim adaletsizlikleri yaşanabildiğine göre, bu sorunları fazlasıyla yaşayan gelişmemiş ülkelerde olumsuzluk ve adaletsizliğin daha da çok olacağı muhakkaktır²⁷.

Çoğunlukçu sistemin karşıtı olan orantılı temsil tek ve hakim bir kaygıyı içerir ve ona öncelik verir: Oyların partiler arasında orantılı tahsisi. Bu seçim sisteminin tartışılmaz erdemi olarak temsilde adaleti sağlaması gösterilir. Bu görüşe göre nisbi temsil daha adil ve doğru sonuçlar ortaya çıkarır. Oydaşmacı politika, uyuşma ve uzlaşma sonuçlarını doğurur. Toplumdaki bütün siyasi eğilimlerin önemleri ölçüsünde parlamentoda temsil edilmelerini sağlayarak seçim adaletini ve böylece demokratik çoğulculuğu gerçekleştirir²⁸. Buna karşılık nisbi temsile birbiriyle ilişkili iki eleştiri yöneltilir: Aşırı parti parçalanması doğurur ya da buna izin verir; yönetilebilirlik gereğine, etkin yönetim ihtiyacına karşı duyarsızdır ya da bu sorunla iyi baş edemez. Bilindiği gibi seçim sistemleri günümüzde saf olarak uygulanmamaktadır. Saf bir nisbi temsil sisteminin parlamentodaki parti sayısını artıracığı genel olarak doğru olmakla birlikte, saflıktan ne kadar uzaklaşırsa partilerin sayısının da o kadar azalacağı söylenebilir. Nisbi temsilin yönetilebilirlik sorununu çözememesine gelince; nisbi temsilde temsil süreci seçmenlerin sadece bir parlamento seçtikleri, parlamentonun da daha sonra ve bağımsız olarak kimin ne süreyle hükümet edeceğini kendisine göre gerekçelerle kararlaştırdığı açıkça bölünmüş iki aşamalı bir süreçtir. Nisbi temsilde hükümetlerin çoğunun koalisyon hükümetleri olduğu da doğrudur. Ama koalisyonların mutlaka tek parti hükümetlerine göre daha kötü hükümete yolaştığını iddia edebilmek için sorunun farklı cephelerini ortaya koymak gerekir. Hükümetlerin istikrarını ne belirler? Koalisyonlarda sorumluluk hangi esaslarla saptanır? Koalisyonların etkinlikten yoksun, tutarsız ve tıkanmış hükümete yolaştığı iddiası nasıl kanıtlanacaktır? Bu soruların cevapları her

²⁶ Bkz. G. SARTORI; Karşılaştırmalı..., s. 83.

²⁷ N. YÜZBAŞIOĞLU; "Türkiye'de Uygulanan...", s. 108.

²⁸ Erdoğan TEZİÇ; Anayasa Hukuku, 3. bası, Beta Yay., İstanbul 1996, s. 280.

koalisyonun yapısına, koalisyonu oluşturan partilerin sayısına, ideolojik eğilimlerine, koalisyon hükümetlerinin yönetim görevini üstlendiği toplumdaki siyasi kültüre ve kurumlaşmaya bağlı olarak değişecektir. Bu açılarından yapılacak bir değerlendirmede en önemli değişkenler, siyasal sistemdeki genel kutuplaşma ve mevcut partilerin yapılaşmış olup olmamasıdır. Kutuplaşma çoğunlukla ideolojik nedenlerden kaynaklanan bir mesafedir. Kutuplaşmış bir siyasi sistemde partiler ve seçmenler birbirine yabancılaşmıştır. Bu da onların anlaşma ve uzlaşmalarını güçleştirir. Partilerin yapılaşmış olmasına ve yapılaşmış partiler sistemine yolaçan bazı koşullar vardır. Seçmen sadece yerel eşrafa veya bir tür yerel lidere oy vermekle yetiniyorsa, partiler az veya hiç önem taşımayan etiketlerden ibaret kalır. Buna karşılık eğer bağlılık duygusu eşraf veya şeflerden çok partiye yöneliyorsa, yani seçmen kendisiyle soyut parti imajları arasında ilişki kuruyorsa, o andan itibaren artık partiyi seçen bireysel patron veya lider değil, bireyi seçen partidir. Bu süreç geliştikçe parti sistemi siyasal toplumun doğal kanallandırma sistemi olarak algılanmaya başlanır²⁹. Partilerde böyle bir yapılaşma, iktidarın tek başına veya koalisyonlar biçiminde kullanımında partilerin aynı veya benzer davranış ve tutum içinde olmasını mümkün kılacaktır. Aksi halde koalisyonlar türdeşlikten yoksun, aynı nedenle de işbirliğinden uzak, kavgacı ve tıkanmalara maruzdur. Kutuplaşmamış ve yapılaşmış bir siyasi sistemde ise seçmenler ve partiler birbirine yakındır, uzlaşma kanalları açıktır; gerçi uzlaşma niyeti yoksa bu kanalların açık olmasının pek bir önemi de yoktur ama buradan diyebiliriz ki, nisbi temsil zorunlu olarak kavgacı ve tıkanan koalisyon hükümetlerine yolaçmaz. Hem parçalanmış siyasi yelpaze hem de yönetilemezlik suçlamaları nisbi temsile kayıtsız şartsız uygulanamaz. Kıta Avrupasında nisbi temsilin kabulünü etkileyen belli başlı faktörler, etnik ve dinsel azınlıkların temsilini sağlamak yoluyla ulusal birliğe ve siyasal istikrara karşı oluşabilecek potansiyel tehditleri bertaraf etmek ve demokratlaşma sürecine dinamizm kazandırmaktır. Genel oyun yarattığı seçmen dalgalarına karşı konumlarını korumak telaşındaki yerleşik partiler ve yükselen yeni sınıfın iktidara ortak olabilmek için temsil eşliğinin düşürülmesi talepleri nisbi temsilin seçim yöntemi olarak benimsenmesini kolaylaştırırken siyasal yapıya da çoğulcu bir görünüm kazandırdı. Bu seçim sisteminin lehinde olmak üzere ileri sürülen bu görüşler karşısında başka bir görüş, nisbi temsile dayalı seçim sisteminin amacı, mantığı ve sonuçlarıyla toplumun bölünmesini yeniden yaratacağı ve bu bölünmeyi yasama organına yerleştireceğini

²⁹ Bkz. G. SARTORI; Karşılaştırmalı...s. 55.

savunur; nisbi temsilin, temsilde adaleti sağlayacağı iddiasının devlet yönetimi ve demokrasi kuramından ne anlaşıldığına verilecek yanıtta göre anlam kazanacağını söyler. Yine bu görüşe göre nisbi temsilin bölünmeleri yeniden yaratma ve partileri aşırı çoğaltma eğiliminin demokrasi için gerekli ve doğru olduğunu kanıtlayabilmek için bazı konular tartışmaya açılmalıdır. Örneğin siyasi sistemin, çıkarların merkezkaç çekimine düşmesiyle nasıl daha adil olacağı, toplumun küçük ve belirli yönleri temsil edilerek nasıl genel refahın geliştirilebileceği ve seçim sonrası ufak ufak partilerin partiler-arası gizli pazarlıklar yoluyla biraraya gelip hükümeti oluşturmakla nasıl sorumlu ve hesap verir bir duruma geleceği açıklanmalıdır. Nisbi temsili bu açılardan sakıncalı gören çoğunlukçu sistem yanlıları, devletin varolmasını sağlayan doğal merkezkaç gerilimler ve insanın varlığında saklı gerginliklerin, devletin hareket etme kapasitesini artırabilmek için çoğunluk temelli sistemler lehine bir düşüncüyü beslediğini ileri sürüyorlar. Onlara göre çoğunluk sistemleri birbiriyle yarışan partilerin çoğunluk oluşturma yolunda tutumlar almasını özendirir. Bu sistemin itici etkisiyle partiler ılımlı olma, uzlaşma arama, taraftarlarının aşırılıklarını budama eğiliminde olurlar³⁰. Nisbi temsilin demokratlığın bir gereği olarak savunulması düşüncesine karşı çıkanlara göre ise, nisbi temsil savunusuna esas alınan gerekçeler yanlış varsayımlara dayanmaktadır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi toplumda varolan çeşitli eğilimlerin parlamentoya yansımalarının ancak eğilim sayısı kadar parti ile mümkün olacağıdır. Oysa iki parti sisteminin varolduğu ülkelerin deneyimi, çeşitli eğilimlerin ayrı partiler yerine bir çeşit eğilimler koalisyonu olan büyük partilerde temsil edilebileceğini göstermektedir. Bir başka deyişle yönetimde istikrar sağlanmasına ağırlık veren tek turlu basit çoğunluk seçim sistemine sahip olan ülkelerde bile toplumda varolan çeşitli eğilimlerin temsili tümüyle dışlanmamakta, ancak seçim sistemi bu eğilimlerin büyük partiler içinde temsil edilmesini teşvik etmektedir. Nisbi temsilin demokratik olmak düşüncesiyle savunusunu isabetsiz bulanlara göre ikinci yanlış varsayım, siyasi partilerin işlevini toplumda varolan eğilimler ve talepleri dile getirmekle sınırlandırmaktır. Demokratik ülkelerde bu işlevi üstlenen kurumlar esas olarak baskı gruplarıdır. Siyasal partilerin önemli bir işlevi ise, birbirine yakın olan çıkarları ve talepleri birleştirmektir. Böylelikle seçmene sınırlı sayıda seçenek sunulur ve seçimler sonucunda istikrarlı ve yönetilebilir bir hükümetin kurulması mümkün olur. Oysa nisbi temsil parti sayısının çoğalmasını teşvik ederek, baskı grubu

³⁰ Bkz. L. QUADE : "Orantılı Temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi", Çev. Mehmet TURHAN, İçinde: Demokrasinin Küresel Yükselişi, Yetkin Yay., Ankara 1995.

niteliğindeki partilerin doğmasına yolaçar. Çıkarların ve taleplerin birleştirilmesi de seçim ertesinde, liderler arasında yürütülen pazarlıklar sonucunda gerçekleşir. Bu durumda nisbi temsilde seçmen iradesinin ne derece temsil edildiği önemli bir sorudur. Bu noktada nisbi temsilin demokrasinin ruhu ile ne kadar uyduğu tartışmaya açılmaktadır. Yine bu görüşe göre demokrasi esas olarak ülkenin yürütme organının seçmen çoğunluğu tarafından belirlenmesini öngörür. Nisbi temsilde ise hükümetin bir koalisyon olması kaçınılmaz olduğundan parti liderlerinin tercihleri önem kazanmakta, seçmenin tercihi geri planda kalmaktadır. Buna bağlı bir başka sakınca da oy desteği sınırlı olan küçük partilerin iktidardan hak etmedikleri bir pay almalarıdır. Özetle temsil adaleti açısından ideal olarak görülen tam nisbi temsil, yürütme organının oluşmasında seçmen iradesini geri planda bırakması ve küçük partilerin şantajına bağlı istikrarsız koalisyon hükümetlerine yol açması açısından önemli sakıncalar taşımaktadır³¹. Nisbi temsilin yarattığı sakıncalar açısından ileri sürülen tüm bu düşünceler bazı ülkelerin yaşadığı siyasal pratiklerdeki saptamalardan ve elde edilen sonuçlara dayandığı için pek te yanlış değildir. Örneğin ülkemiz siyasal pratiğinin geliştirilmesini yansıtmaktadır ki, bu yönüyle Türkiye açısından doğru sayabileceğimiz bazı saptamalar teorik olarak nisbi temsilin aleyhinde geliştirilecek argümanları her yönüyle kanıtlayamamaktadır. Ek olarak Anayasa'nın siyaseti münhasıran siyasi partilere bıraktığı, siyasetle uğraşma yasağının uzun bir süre toplumun en zinde, en dinamik kesimleri için yasaklandığı, 1995'te yapılan Anayasa değişikliği ile bir ölçüde yapılan iyileştirmenin henüz uyum yasalarının çıkartılmaması nedeniyle yaşama aktarılmadığı bir siyasal ortamda gelişmiş demokrasilerdeki baskı gruplarının işlevini elbette siyasi partiler üstlenecektir. Ayrıca nisbi temsil toplumda bölünme yaratmak ve partileri aşırı çoğaltmak maksadıyla uygulanmaz. Hiçbir seçim sistemi uygulandığı siyasi ortamı sabote etmek için benimsenmemiştir. Nitekim nisbi temsilin birçok demokratik ülkede uygulandığı ve istikrarsızlığa yolaçmadığı, ancak bu ülkelerin demokrasi deneyiminin Türkiye'den çok daha eski olduğu ve bir çok temel mesele ile ilgili olarak toplumda yaygın bir uzlaşmanın var olduğu da hatırlatılarak, eleştiriler Türkiye demokrasisinde bu seçim sisteminin sağlıksız sonuçlar yarattığı ve istikrarı tehdit ettiği noktasında vurgu kazanmaktadır. Yalnız unutulmasın ki, Türkiye uygulamasında da, 1950-1960 arasında listeli basit çoğunluk usulüyle yapılan seçim sonuçları bu sistemin büyük parti lehine temsil adaleti bakımından ne kadar büyük haksızlık ve adaletsizliğe yolaçtığını

³¹ Nihal İNCİOĞLU; "Nisbi Temsili Savunmak Demokratik midir?", Radikal, 13 Şubat 1995.

göstermektedir. 1950'de seçime katılma oranı % 89,3, DP'nin aldığı oy oranı % 53,35 ve kazandığı sandalye sayısı 408, C.H.P.'nin aldığı oy oranı % 39,78, kazandığı sandalye sayısı 69'dur. 1954'te D.P.'nin % 56,61 oy oranına 503 sandalye, CHP'nin % 34,78 oy oranına 31 sandalye tekabül etmiştir. 1957'de % 47,70'lik oy D.P.'ye 424 sandalye kazandırırken % 40,82 oy CHP'ye 178 sandalye kazandırmıştır. Demokrasilerin yönetimde istikrar adına böylesi bir haksızlığı kaldıramayacağı ve böyle bir çoğunluğun hiçbir meşruiyet temeli bulunmadığı kabul edilmelidir. Kaldı ki, 1950-1960 döneminin Türk siyasi yaşamının en gerilimli ve siyasi istikrar bakımından en krizli dönemi olduğu da hafızalardadır. Nisbi temsilin en saf şekli olan milli bakiye sistemiyle 1965'te % 71,3 katılım oranıyla seçime giden Türkiye'de A.P. % 52,87 oy alarak ve 240 sandalye kazanarak tek başına iktidara gelmiştir³². Türkiye gibi istikrarsız bir demokrasi modelinden topladığımız bu veriler nisbi temsil ve çoğunluk sistemlerinin siyasi partilerin yapısı, sayısı ve yönetim istikrarında tek başına etkili olmadığını, milli bakiye sisteminde bile bir partinin tek başına iktidarının mümkün olduğunu göstermektedir.

Fakat bu noktada düşünülmesi gereken, bir ülkede uygulanan seçim sisteminin istikrarın koşulları veya istikrarsızlığın doğrudan ve tek sorumlusu sayılıp sayılamayacağıdır. Çünkü biliniyor ki seçim sistemleri siyasi yelpazeyi bölmek, parçalamak veya törpülemek, toplumsal eğilimleri kutuplaştırmak veya mümkün olduğunca benzeştirmek maksadıyla kabul edilmezler. Seçim sistemi tercihi, yönetimde istikrar ve temsilde adaleti dengeli bir biçimde gerçekleştirmek ve bu şekilde siyasal sistemi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, demokrasinin çağın anlayış ve ihtiyacına uygun bir biçimde işlemesine yardımcı olmak amacıyla yapılan diğer demokratik tercihler arasında bir tercihtir ve kurumların sağlıklı, uyumlu ve kurallar çerçevesinde işlediği bir demokratik ortamda sağlıklı sonuçlar üretirler.

Bir ülkede yönetim istikrarının ve onu da içine alan siyasi istikrarın sağlanması sadece uygulanan seçim sistemine bağlı değildir ve bu sistemin sonucu da değildir, siyasal sistemi biçimleyen başka pek çok ve değişik faktörlerin birlikte varolmasını gerektirir. Yürütme organının yapısı ve yetkilerini, iktidarın kullanım biçimi ve tarzını belirlemede etkili olan seçim sistemleri konusunda belli tercihleri savunanlar, tartışmalarını sistemin etkinliği üzerinde sürdürmektedirler. Ancak etkin bir sistemin kaliteli bir demokrasiyi de sağlaması gerektiği düşünüldüğünde etkinlik değerlendirmesindeki

³² Veriler için Bkz. N. YÜZBAŞIOĞLU; "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri...", s. 113-119.

bakış açısı netleşir. Bir sistemin temsili olma, hesap vericilik, eşitlik ve katılım gibi demokratik öğeleri içerip içermediği o sistemin etkinliğini de belirler. Tartışmaların istikrarlı bir hükümet adına seçim sistemi arayışında dondurulması konuyu bulanıklaştırmakta, istikrar arayışında gerçek sorunun demokratik istikrar olduğu, seçim sisteminin yardımıyla oluşacak bir hükümet istikrarının demokratik istikrarı gerçekleştirmeye katkısı oranında önemli ve kabul edilebilir olduğu hususunu gözlerden gizlemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, nisbi temsilin azınlık temsiliyi sağlayacağı, çoğunluk sisteminin ise genelde iki parti sistemi ve tek partili bir yürütme organı yaratacağı konusunda bir düşünsel uzlaşma vardır. Ancak çoğunlukçuluğu savunanlar iki partili sistemde hükümetin siyasal sorumluluğuna daha kolay gidilebileceğini, ayrıca bu tür bir yürütmenin güçlü liderlik ve etkin siyaset yapımı nedeniyle tercih edilmesi gerektiğini savunurken, yönetme olgusunun teknik boyutunu ön plana çıkarmakta, demokratik istikrarın sağlanmasında uygun yöntemsel araçların gerekli olduğu fakat yeterli olamayacağını dikkate almamaktadırlar. Nisbi temsilin savunucuları ise, toplumsal birlik ve barışın korunmasının, toplumsal taleplerin orantılı bir biçimde parlamentoya yansımaları, yasama ve yürütmenin yapısına güçleri oranında katılmaları ile mümkün olduğunu söylerken, siyasi parti parçalanmışlığının neden ve sonuçlarının, bu parçalanmışlığı daha da artıran ve değişik faktörlerle besleyen kutuplaşmanın demokratik istikrarı engelleyen önemli tehlikeler olduğunu görmezden gelmektedir. Hükümet istikrarı önemlidir, ama istikrar demokrasi demek değildir. İstikrar adına demokrasi feda edilemezken, demokrasi adına istikrarsızlık ve yönetilemezlik de savunulamaz. Esasen demokrasi bu sorunları bünyesinde kendi yöntemleriyle çözebilecek esnekliğe ve beceriye sahiptir. Demokrasi bir toplumsal bünyedeki çatışmayı, gerginliği, krizleri engellemenin yegane yoludur.

Toplumsal, kültürel ve siyasal koşullar ideolojileri, çıkarları, beklentileri çok farklı toplumsal kesimler yaratıyorsa; demokrasi uzlaşma geleneği oluşturacak bir tarihsel arka plan ve zengin bir birikim içermiyorsa, katılımın tek aracı siyasal partiler ve tek boyutu partili mücadele ise uygulanan seçim sistemi ne olursa olsun toplumsal eğilimleri örgütleyecek, küçük çıkar farklılaşmalarına dayalı olsa dahi yelpazeyi genişletecek partiler kurulacak ve yaşatılacaktır. Ülkemizde merkez sağ ve merkez solun birden fazla temsilcisi bulunması, programları, ideolojileri ve hitap ettikleri toplumsal taban itibarıyla aralarında derin farklar bulunmamakla birlikte çok küçük puan farklarıyla birbirlerini takip etmelerine rağmen birleşmeyi düşünmemeleri siyasi parti yelpazesindeki dağınıklığın tek

sorumlusunun seçim sistemi olmadığını, sahip olunan siyasi kültürün kurumları tamamen başkalaştırıp, onlara amaçları dışında işlev yükleyebileceğini göstermektedir.

Son bir analizde, sistemin istikrarını sağlamada arzu edilen sonuçları yaratacak biçimde seçim sistemleri ile oynayarak uygun bir partileşme modeli ve buna bağlı hükümet modeli yaratmaya çalışmaktan çok, partiler sisteminin işleyişine yön verecek yeni kurallar üzerinde düşünülmelidir. Federal Almanya'da % 5, ülkemizde % 10 olan barajlar, temsile bir alt basamak getirerek partiler sisteminde parçalanmayı önlemek amacıyla öngörülmüşlerdir. Partilerin iç yapıları, disiplinli partiler olup olmamaları, partiler arasında kutuplaşmaya yol açan siyasi ve sosyal faktörler gibi nedenler de tercih edilen seçim sisteminin çoğunlukçu modeli yaratsa da aşamayacağı istikrarsızlık nedenleri olarak görülebilir. Seçim, demokrasiyi özümsemiş ülkelerde demokratik sürecin yalnızca başlangıcı ve gerekli şartıdır. Demokrasinin işlemesi için yetkili organların yapması gereken tüm işlemler, yasa tasarıları, yürütmenin tüm karar ve uygulamaları kamuoyunun bilgisine sunulur ve kamuoyundan onay alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerde eğer parlamento ve hükümet, çoğunluğun isteğine aykırı yasa ve kararlarda ısrar ve inat ederse bunun yaptırımını için genel seçimler beklenmiyor. Batı demokrasilerinde halkın parlamento ve hükümeti seçimler dışında da cezalandırmasını sağlayacak çeşitli mekanizmalar vardır. Siyasal karar alma sürecine katılım, çağdaş ve demokratik bir toplumda yaşayan insan için süreklilik taşıyan bir olgudur. Katılımın seçme ve seçilme ile sınırlanmadığı bir toplumda seçimler, toplumsal iradenin ortaya çıkışının yalnızca bir türüdür. İktidarların başka yollarla da denetlenmesinin mümkün olduğu bir siyasal sistemde seçimler üzerinde bu kadar uzun ve sonu gelmez tartışmalar yaşanması anlamsızdır.

SONUÇ YERİNE : TÜRKİYE

Yeni bir yüzyıla girerken, insan haklarına ve özgürlüklere dayalı bir demokrasi, gelir bölüşümünde adalet, üretim, istihdam ve benzeri sorunlarla karşı karşıya bir Türkiye'de yaşamaya devam ediyoruz ve bu sorunları çözmekle yükümlü olan partiler somut politikalar üretme ve uygulama yetenek ve kararlılığına sahip olmadıklarından Türkiye siyasetinin tıkanıldığını rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Siyasetin yeniden yapılandırılması zorunludur. Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak siyasal yaşamda etkinlik gösteren siyasi partilerin yapısı ve

işleyişi sistemin sağlıklı bir biçimde işlemesi ile doğrudan ilişkilidir. Siyasi istikrarın uygun bir seçim sistemi tercihi ile, çoğunluk partisinin tek başına iktidar olarak yönetme erkini elde bulundurması ile sağlanabilecek kolay bir hedef olduğunu düşünmek son derece yanıltıcıdır. Siyasal istikrar sorunu yaşadığımız doğrudur. Parçalanmış bir siyasi yelpazenin yarattığı hükümet istikrarsızlığı, bundan doğan yönetim krizi, bazılarının deyimiyle yönetemeyen demokrasi sorunumuz da vardır. Yönetemeyen demokrasinin kronikleştiği ortamda giderek artan sosyo-ekonomik ve siyasal sorunların yönetim krizi ile birleşerek yol açtığı siyasi sistem krizi siyasal istikrar ve hükümet istikrarı sorununu aynı anda içeren daha kapsamlı daha çok yönlü bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda siyasi partilerin iç yapılanışı ve parti içi demokrasi sorunu da siyasi istikrar sorununa dolaylı olarak etki yapmaktadır. Ülkemizdeki siyasi partilerin kendi iç çalışmalarında demokratik ilkelere gereken önemi verdikleri söylenemez. Mevcut yerleşik siyasi partilerin genelde üyelerin, örgütlerin ve uzmanların katılımıyla siyaset üretmeye, kararları birlikte almaya, kadro yetiştirmeye, adayları birlikte belirlemeye yönelik bir işleyişi yoktur. Çünkü yapılan katılımcı ve demokratik değildir. Partilerde liderler olması gerekenden daha fazla bir ağırlığa sahiptir. Siyasi Partilerdeki katılım eksikliği ve parti üst yönetiminin demokratik yöntemleri içselleştirememesinin bir sonucu da siyasi partilere ve liderlere olan güvenin giderek azalmasıdır. Bu olgu yapılan pek çok kamuoyu araştırmasında da ortaya çıkmaktadır. TÜSES'in geçtiğimiz aylarda yaptığı bir araştırma hem parti seçmenlerinin hem de parti üyelerinin önemli bir bölümünün bile oy verdikleri ve üye oldukları partilerin ülke sorunlarını çözemeyecekleri görüşünde olduklarını ortaya koyuyor.

Siyasi kurumlarımız felç olma noktasındadır. Parti sistemi aşırı parçalanmış durumdadır. Partiler hükümet kurabilmek için TBMM'de yeterli sayıda milletvekiline sahip değildir. Zayıf, istikrarsız koalisyonlar Türkiye'nin sorunlarına el atamıyor. Sosyo-ekonomik sorunların dev boyutlar kazandığı bu istikrarsız ortamda siyasi partiler yelpazesi daha da parçalanıyor, sistemin istikrar sağlayıcı unsuru olan merkez partileri gitgide küçülüyor ve radikalizm güç kazanıyor. Yasama, hükümeti denetleme görevini yapamıyor. Yasama-yürütme arasındaki içiçelik nedeniyle ilişkiler karşılıklı çıkar, avanta, iş takibi ve makam paylaşımı sistemi üzerine oturuyor. Yasama-yürütme erkleri arasındaki bu yozlaşmış ilişki ortamı yolsuzlukları teşvik ediyor, sistem kendini pislikten arındıramıyor. Seçim sistemi nedeniyle seçmenler adaylarına değil, partilere ve liderlere oy veriyorlar. Buna ek olarak parti içi demokrasi kurallarının işlemiyor olması ve

milletvekilini genel başkana kul eden çarpık hükümler, temsilin halktan tamamen kopuk olmasına yol açıyor. Bu durumda milletvekili seçmeninin eğilimini ve iradesini TBMM'ne yansıtmak, onun çıkarları yönünde hareket etmek imkanına sahip olamıyor.

Türkiye'de yönetimde istikrarı sağlamak aşırı parti parçalanmasını önlemek adına yüzde on genel baraj benimsendi. Bu baraj sadece 1983 ve 1987'de tek başına bir hükümet çıkardı. 1991'den bu yana Türkiye bu baraja rağmen koalisyonlar dönemi yaşamaktadır. Salt istikrarı sağlamak uğruna kabul edilen bu baraj, siyasal sistemimize parlamentoda temsil edilmeyen oyların sistem dışına itilmesi ve sistem dışında örgütlenmesi gibi bir maliyet ödetmiştir. Parlamentoda temsil edilmeyen oyların miktarı 1987'de %19.8 olmuştur. Bu, her beş kişiden birinin parlamentoda temsil edilmemiş olması demektir. Son dönemde parlamento dışında kalan oyların oranı % 15' tir ki rakamsal olarak dört milyon yuzaltı bin seçmene karşı gelen ürkütücü bir sayıdır. Yönetimde istikrar sağlamak uğruna ihlal edilen temsilde adalet, amacı da sağlayamamış böylece attığımız taş ürküttüğümüz kuşa değmemiştir. Ülkemiz 18 Nisan seçimlerine de aynı barajla girmiş ve benzer bir parlamento tablosunu çıkarmıştır.

1950-1960 arasında o günkü seçim sisteminin sağladığı olanakla büyük çoğunlukla tek başına iktidar olan siyasi parti sahip olduğu geniş yetkiler ve bu yetkileri dayandığı ezici sayısal çoğunlukla kullanım biçimi nedeniyle toplumda gerilim yarattı ve bu gerilim giderek rejim krizine dönüştü. Siyasi sistemimizin istikrarı önündeki en büyük engel siyasal gerilimin yüksekliğidir. Bu siyasal gerilim, yönetimde istikrarın en fazla sağlandığı dönem olan 1950-1960 arasında yaşanmıştır. Oysa 1960' tan bu yana kullandığımız nisbi çoğulcu seçim sistemleri küçük partileri de belirli ölçüde parlamentoya sokarak siyasal gerilimi biraz düşürdü, fakat siyasal istikrarsızlık artarak devam etti. Bu da gösteriyor ki, istikrar, salt seçim sistemi tercihi ile çözülemeyecek bir sorundur. 1960 askeri darbesi, Türkiye'de geniş tabanlı çoğunluk hükümetinin yarattığı rejim bunalımının sonucudur. 27 Mayıs'ı destekleyen, aydınlar başta olmak üzere toplum kesimleri bir tepkiyle nisbi temsili, çoğunluk sistemine alternatif olarak desteklediler. Yapılacak yeni bir anayasa ile getirilecek yeni kurumlar ve getirilecek yeni seçim sisteminin yönetimde istikrardan çok temsilde adalet boyutunun büyütülmesiyle, Türkiye'nin bir daha askeri müdahaleler yaşamayacağı düşünülüyordu. Ama bu düşünceler doğrultusunda biçimlenmiş 1961 Anayasası da 1970 ve 1980'de iki askeri müdahaleye engel olmadı.

Bu da gösteriyor ki, sorun, seçim sistemleri konusunda yapılacak bir tercihin çözemeyeceği kadar derin ve çok yönlüdür. İstikrar konusunda yapılan tartışmaların doğru bir eksene oturtulmadığı görülmektedir. Yurttaşımızın ortalama bir ilgi ile ulaştığı genel kanı istikrarın tek-parti iktidarı ile eşdeğer olduğu noktasındadır. Bu kanıya göre seçim sistemi eğer tek partiyi iktidara getirecek bir çoğunluğu sağlıyorsa istikrar da sağlanacak demektir. Oysa uygun seçim sistemi, istikrarın sağlanmasında belki bir ölçüde gereklidir ama asla yeterli olamayacaktır. Çünkü bir ülkenin siyasi istikrarı ekonomik istikrarı ile, gelir dağılımı ile doğrudan ilgilidir³³. Ekonomik istikrarı sağlanamamış bir ülkede tek başına iktidara gelmiş bir siyasi partinin kuracağı hükümet ile siyasi istikrarın yaratılacağını düşünmek sorunu çözümsüz kılmak demektir.

Çoğunlukçu sistemlerin en yaygın uygulama alanı bulan ve son dönemde Türkiye için de tercih edilmesi gereken bir sistem olarak üzerinde uzun süre tartışılmış ve halen de tartışılmakta olan iki turlu seçim sisteminin sağlayacağı ileri sürülen bir diğer fayda seçmenlerin ikinci turda bir başka partinin adayına oy vermesinin siyasi yumuşama getireceği ve seçmen kimlikleri arasında uyum yaratacağıdır. Bu gerekçenin kabul edilebilmesi için ikinci tercihler arasında geniş bir geçişlilik varolmalıdır. Ülkemizde seçim öncesinde yaşanan tartışmalar hafızalarımızda henüz çok canlıdır. Partilerin kapatıldığı, hakkında kapatma davası açılmış partilerin seçime girmemesi için hukuksal yolların denendiği, merkez dışı partilerin işbirliği yaptıklarının iddia edildiği, hatta merkez dışı sayılan bazı partilerin merkezdeki bazı partilerle yaptığı ileri sürülen işbirliği dedikodularının siyasi tansiyonu yükselttiği bir siyasal ortamda, ikinci tercihe yumuşak ve kolay bir geçişliliğin sağlanması zor görünüyor. İki turlu çoğunlukçu bir sistemin uygulanmasını neredeyse olanaksız kılan böyle bir tabloya rağmen gösterilen ısrar göstermelik bir temsil yeteneğine kavuşturularak merkeze yeniden canlılık kazandırılması amacını çağırıyor.

Ayrıca ülkemizde iki turlu dar bölge sisteminin nisbi temsille birlikte kullanması birçok kişi ve kurum tarafından savunuluyor. Ancak buradaki kritik nokta iki turun nisbi temsile dayanan bir mekanizma ile desteklenmesi. Çünkü farklılaşmış ve birbirinin içinde erimeyen taleplerin olduğu bir ülkede temsili demokrasi sembolik de olsa

³³ Bkz. "İki Turluda Sol Havlu Atıyor" Söyleşi, Yurdağül Erkoca-Erol Tuncer, Radikal, 8 Şubat 1999, Pazartesi.

parlamentonun kapılarını tüm görüşlere açmak zorundadır. Aksi halde görünüşte bir siyasi istikrar sağlanırken toplumun önündeki siyaset kanalları törpülenmiş ve siyaset merkezde toplanmış olur. Gerçek siyasi istikrarsızlık ta budur, çünkü siyasi taleplerin siyasete yansımadağı, önlerinin siyaseten kesildiğı bir sistem yaratılmış olur.

Seçim teknikleri ancak toplum tarafından meşru bulunan ilkeler çerçevesinde belirlendikleri zaman siyasi istikrar yaratırlar. Tartışmaya açılması gereken şey bu ilkelerdir. Ancak bu ilkelerin ne ve nasıl olmaları gerektiğı üzerinde bir toplumsal konsensüs sağlandığı takdirde kullanılacak teknikleri tartışmanın bir anlamı olabilir. Aksi halde, herhangi bir tekniğın önerilmesinden maksat, başka türlü elde edilemeyen siyasi amaçların sağlanmaya çalışılmasıdır.